

POLEMIKA

GLOSSARIUM BOTANICUM

Latino—croaticum et croaticum—latinum, Sveučilišna naklada Liber, 1977, Zagreb.

Odgovor na kritiku Gojka Kraljevića.

Tek mi je ove godine, dakle sa zakašnjenjem od pune četiri godine, došla do ruku kritika koju je Gojko Kraljević objavio u časopisu *Živa antika* (29, 1, 188—193 Skopje, 1979) o mom Latinsko—hrvatskom i hrvatsko—latinskom botaničkom rječniku. Kako se radi o opsežnijoj ocjeni koja je pisana na temelju podrobnije analize rječničke gradje, osjećam i potrebu i dužnost da se, makar i s ovim velikim zakašnjenjem, na nju osvrnem, jer osim umjesnih i korektno iznesenih primjedaba, ima i opaski, koje zbog nedovoljnog poznavanja botanike, nisu razložne.

Na primjedbe koje je G. Kraljević iznio, pokušat ću odgovoriti onim redom kojim su iznesene i u kritici.

Najprije odgovor na više mjesta stavljenu primjedbu koja kao lajtmotiv prožima članak: zašto je u rječniku dio riječi objašnjen i obrazložen (oko polovica), dok je druga polovica riječi samo transkribirana na hrvatski. Prigovor je svakako na mjestu, ali, premda bih i sam volio da sam već u I. izdanju mogao dati upravo onakav rječnik o kakvom G. Kraljević piše da bi trebao biti, odgovor zašto je takav napisan je i u Predgovoru Rječnika. Iznosi ga i G. Kraljević ali ga smatra bezrazložnim. A evo obrazloženja zašto ipak taj odgovor nije bezrazložan.

Služeći se na latinskom pisanom botaničkom florističkom literaturom, dugi sam niz godina za sebe bilježio pojedine riječi ni ne sluteći da bi se jednoga dana od njih mogao složiti i rječnik. Ušavši polako u to nazivlje, moji su mi se kolege stali češće obraćati radi prijevoda botaničkih dijagnoza iz hrvatskog na latinski jezik. Kako na raspolaganju nisam imao nikakvog priručnika za obavljanje tih prijevoda, da bih sam sebi olakšao rad, stao sam slagati riječi abecedno te počeo razmišljati o izradbi rječnika. Prva mi je pomisao bila da napravim samo jedna mali, obični dvojezični latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik kao što su i drugi dvojezični rječnici, npr. Hurmov Njemačko-hrvatski ili srpski, ili pak Putančev Francusko-hrvatski ili srpski itd., u kojima se donosi način kako se piše na njemačkom odnosno francuskom npr. mikrob, ali se ta riječ ne objašnjava, jer to i nije njegova svrha. Za objašnjenje pojedinih riječi postoje posebni terminološki rječnici, a ovaj, barem u prvi čas, nije bio tako zamišljen. Prvotna svrha ovog rječnika jest da služi kao cjelovito pomagalo za čitanje florističke literature na latinskom, a zatim i kod prijevoda botaničkih dijagnoza. Na znam kako li bi izgledao određeni tekst na latinskom kad ne bi bilo rječnika u kojem ne bi bilo točno naznačeno kako se pojedina riječ piše i kojega je roda. Ne znam gdje li bi se te stručne i druge riječi mogle naći da ni ovdje nije naznačeno upravo kako se pišu — onako kako je to učinjeno i u drugim dvojezičnim rječnicima. Stoga me čudi primjedba u ovoj inače umjesno napisanoj kritici da riječi u rječniku koje nemaju objašnjenje a napisane su samo zato da bi se vidjelo kako se pišu, predstavljaju promašaj, jer da pravopis sadržava pravila kako se te riječi imaju psati. Tko je više pozvan nego sam rječnik da naznači i donese upravo način kako se neka riječ piše u drugom jeziku.

Medjutm, što sam na rječniku više radio, to sam sve više uvidjao da bi bilo veoma korisno i potrebno da, pošto u nas nema terminoloških botaničkih rječnika, riječi dobiju i objašnjenje. Kako je pak ovaj rječnik prvotno bio sastavljen samo na temelju florističke literature za više bilje, to je opširnije obrađeno uglavnom samo nazivlje iz tog područja, dok je od toga općenito izuzeto nazivlje za niže bilje kojim je rječnik dopunjen naknadno. Stoga su izrazi iz tog područja dobili uglavnom samo odgovarajući hrvatski ili transkribirani naziv, ali bez pobližeg objašnjenja.

Želja mi je da jednom, u eventualnom II. izdanju, izradim upravo takav rječnik u kojim će biti što opširnije objašnjeni i obrazloženi svi izrazi. Kako je pak ovo, I. izdanje bilo zamišljeno samo kao rječnik a ne leksikon, nazvao sam ga upravo onako kako i priliči ne samo prvog zamisli, nego i njegovoj sadašnjoj namjeni, dvojezičnim rječnikom, premda je on i sada već i nešto više od toga.

Slažem se s opaskom G. Kraljevića da bi bilo zgodno, barem u uvodu, istaknuti ulogu i doprinos grčkoga jezika u stvaranju botaničke terminologije. Pokušat ću to ispraviti u eventualnom II. izdanju. Nije mi se pak učinilo ovoga časa ni potrebnim ni pogodnim da u ovom rječniku, uz pojedine riječi, naznačim i njihovo podrijetlo, koje svoj korijen često vuku iz grčkoga jezika, i time ukazati na ulogu i značenje toga jezika u botaničkom nazivlju, premda bi za rječnik i te kako bilo dobro kad bi i te podatke sadržavao. Međutim, to nisam učinio i zbog toga što sam sasvim blizu kraja izradbe etimološkog botaničkog rječnika, u kojem je svaka riječ ne samo objašnjena nego i s naznakom njena podrijetla.

U ovaj je rječnik uvršten izvjestan broj općepoznatih riječi i izraza nebotaničkog karaktera koje su još k tome gdje gdje i poblizje objašnjene, kao što su npr. anomalija, arena, aerodrom, biblioteka, biologija, geologija, itd. G. Kraljević je stavio principijelnu primjedu uopće na smisao njihova uvrštavanja u jedan specifičan (botanički) rječnik. Takva nas se primjedba, gledana principijelno, može dojmiti kao opravdana, ali razmotrimo malo da li je to baš tako, i da li je razložna.

Istina je da riječi kao što su anomalija, aerodrom, arena, biblioteka i druge, nemaju nikakve veze s botaničkim nazivljem, ali ako uzmemo u obzir da je ovaj rječnik radjen na temelju florističkih djela A. Hayeka, R. de Visianija, J. K. Šlosera i Ljudevita Vukotinića i da se sve te riječi — mislim na više bilje — osim sasvim izuzetno, nalaze u tim djelima, onda one nisu suvišne. Ovaj je, naime, rječnik izradjen zato da služi kao cjeloviti priručnik za čitanje florističkih botaničkih djela pisanih na latinskom. Zbog toga sam u rječnik uvrstio sve one riječi, bile one botaničkog ili nebotaničkog karaktera, koje se, unutar dijagnostičkog teksta, nalaze u spomenutim djelima, jer sam želio da posluži za čitanje i razumijevanje cjelokupnog dijagnostičkog teksta u takvim djelima.

Može se reći da u rječniku ima dosta riječi koje nisu botaničkog karaktera, ali koje su zastupane u spomenutim botaničkim djelima. Upravo u temeljnom florističkom djelu za određivanje hrvatske, jugoslavenske pa i balkanske flore od A. Hayeka: „*Prodromus florae Peninsulae Balcanicae*“ nalaze se u okviru dijagnoza ovakve rečenice: *ad usum religiosum culta* (uzgajana u vjerske svrhe — misli se, na biljku); uz neke se ruderalne biljke, s obzirom na stanište, navodi: *ad viam ferream* (uz željezničku prugu); uz biljke koje se koriste kao začim, piše: *ad usum culinarem culta* (uzgajana u kuharske svrhe), itd. Riječi kao što su *via ferrea* (željeznička pruga), kuharski (*culinaris*) i slične koje su zastupane u spomenutim djelima, ali su nebotaničkog karaktera, stavljene su u rječnik zato jer su to izrazi novijeg datuma i tvorenice koje se ne mogu naći ni u jednom rječniku klasične latinštine na jezicima jugoslavenskih naroda. Ako ih i odavde izbacimo, kako će čitatelj do njih doći?

Ni riječi kao što su akademija, fakultet, asistent, itd. koje su također zastupane u rječniku, osim što su i to riječi koje se uglavnom ne nalaze, osim izuzetno, npr. akademija, u standardnim rječnicima latinskog jezika, ne mogu se smatrati suvišnim. To su izrazi s kojima se stalno susrećemo — od citiranih starijih i novijih botaničkih djela, od studentskih indeksa i diploma na Sveučilištu pa do najnovijih radova iz botanike (npr. „*Genus Leucanthemum in flora Jugoslaviae*, Acta Bot. Croat. 22, 1963, Zagreb, od S. Horvatića. 17 stranica latinskog teksta) i serija „*Supplementum ad floram analyticam Jugoslaviae*“ koja sve priloge donosi na latinskom, a vezana je uz ediciju „*Analyticae flore Jugoslaviae*“ koja izlazi u Zagrebu), u kojima se spominju institut, asistent, fakultet, itd. Ako te riječi izostavimo iz rječnika, korisnik će do njih teško doći. Osim toga, dio nebotaničkih riječi uvrstio sam u rječnik i zbog toga što se, kako sam i u knjizi napomenuo, nove dijagnoze pišu na latinskom pa sam određene riječi za koje sam smatrao da su potrebne za sastav jednog običnog izričaja — od opisa dijagnoze do zahvale pojedincu, instituciji, itd. — namjerno stavio u rječnik smatrajući ih potrebnima.

Na temelju svega što je gore rečeno, smatram da ni jedna riječ (ovdje mislim na riječi nebotaničkog karaktera) u rječniku nije suvišna te da ih ne treba ispuštati u eventualnom II. izdanju. Međutim, primjedba G. Kraljevića da nebotaničke riječi ne spadaju u botanički rječnik potakla me ipak na razmišljanje: možda bi se primjedba G. Kraljevića mogla uvažiti na taj način da se, zadržavajući cjelokupni fondus riječi, promijeni samo naslov: umjesto Latinsko-hrvatskog i hrvatsko-latinskog botaničkog rječnika da se napiše: Lat. — hrv. i hrv. — lat. rječnik za botaničare.

Ne slažem se, međutim, s G. Kraljevićem da fundus riječi u ovom rječniku nije dovoljan za sastavljanje latinske dijagnoze. Sigurno je da nije dovoljan za pisanje

npr. nekog općeg ili pak uvodnog teksta, ali za sastavljanje dijagnoza ipak jest. Opis ili dijagnoza pojedinih vrsta u florističkim djelima pisani su veoma jednostavnom latinštinom (kao uostalom i na živim jezicima) i s prilično ograničenim fundusom riječi i gramatičkih konstrukcija, te se uglavnom izražava pomoću pridjeva, imenica i participa. Ostalih glagolskih oblika gotovo da i nema ili su veoma, veoma rijetki. Od pojedinih konstrukcije, relativno je čest ablativ apsolutni, dok je akuzativ s infinitivom veoma rijedak. Uostalom, evo nekoliko kraćih izvoda iz starijih i novijih djela:

A. Hayek, 1927, *Prodromus florae Peninsulae Balcanicae*, I, 70: *Fagus silvatica* L. *Arbor vel frutex cortice glabra. Folia ovata acuta, margine subundulata, juvenilia sericeo—ciliata adulta glabra. Cupula dense muricata. Silvas componens, deest in regionibus mediterraneis.*

Horvatić, S., 1963: *Genus Leucanthemum in flora Jugoslaviae*, Acta Bot. Croat., 22, 206: *Leucanthemum rotundifolium. Planta mediocriis caule simplici vel parce ramoso. Folia inferiora longe petiolata, media et superiora sessilia; folia caulina infima rotundato—ovata vel rotundato—cordata, dentata vel crenato—dentata, sequentia rotundato—rhomboidea, plerumque acuto—dentata. . .*

Trinajstić, I., 1974: *Supplementum ad floram analyticam Jugoslaviae*, 2, 5: *Castanea sativa f. lovranensis: Fructus permagni, ad 4—5 cm diametro. Typus: Lovran in Istra in Litore Croatiae (. . .). In silvis, ad pagorum margines. Forsan planta anthropochora originis appenninicae.*

No, potpuno je, međutim, jasno i razumljivo da ni dijagnozu ne može pisati onaj tko nije nikada učio latinski i tko ne poznaje temeljna pravila gramatike i sintakse latinskog jezika.

Već sam spomenuo da su primjedbe G. Kraljevića o pojedinim riječima i izrazima zastupanima u rječniku kao i o rječniku u cjelini uglavnom na mjestu i korektne i odraz su dobrog zapažanja i poznavanja jezika. Neke su opaske, međutim, odraz nedovoljnog poznavanja botaničke struke.

Kod izradbe ovog rječnika mnogo sam pažnje i vremena posvetio svakom izrazu, ali sam se mnogo oslanjao i na Šulekova leksikografska i posebna djela. Izvjestan broj izraza u Šuleka djeluje danas veoma arhaično i takve izraze u principu nisam uvrštavao u rječnik. No, neke sam izraze, kao npr. *ženomštvo* i *dvomštvo*, ipak uvrstio, premda mi ni danas ne prijanaju uz uho te djeluju dosta nespretno, iako je zapravo sve stvar navike. Međutim, učinio sam to i zato jer zbirna imenica bolje odgovara značenju riječi *gynandria* i *diantria* od množine u riječima dvo-prašnjaci i splodioci koje je Šulek upotrebljavao kao sistematsku kategoriju (inače sve četiri riječi potječu od Šuleka), a zatim, i ponajviše, radi toga da, premda s golemim zakašnjenjem od preko jednog stoljeća kad se već gubici i nedopustivi propusti teško mogu nadoknaditi, pokušam učiniti ono što je promaklo dobroj volji hrvatskih botaničara, pa i lingvista i drugih ljudi od pera, uma i srca koji, ne shvativši vrijednost i značenje Šulekova rada, ne osjete spremnost da nakon njegove smrti izreknu, ponove i napišu nekoliko puta, ako i ne sve, a ono barem dio uspjelih riječi iz Šulekove stvaralačke terminološke ostavštine. A ona bješe i ostade bogata, obilna i nedovoljno iskorištena.

Grad iz morfologije bilja u Šulekovu „*Biljarstvu*“ (1856) koja je bila namijenjena srednjim školama, dakle djacima a ne studentima, bila je obimnija i terminološki daleko bogatija nego što je danas u nas na fakultetu, stotinu i trideset godina nakon njega, što baš nije časno ni za botaniku ni za nacionalnu kulturu uopće. Slučajeva zakapanja nacionalnog blaga umjesto njegova stavljanja u promet radi stvaranja i udvostručavanja novih vrijednosti ima u nas veoma mnogo. Cijena tog odnosa prema našim vlastitim vrijednostima jest upravo naše današnje stanje i položaj kulture. napretka i razvijenosti i našeg položaja među drugim kulturnim narodima. Takve je odnose stvarao i održavao onaj čudni duh koji je nevidljivo ali osjetno usmjeravao tokove kretanja i razvitka, raspoređujući prema svojoj probitačnosti neodgovarajuće ljude na odgovorna mjesta, koji nisu imali ni volje, ni potrebe, ni želje, a često ni sposobnosti da doseg jedne struke, zvanja, područja uzdignu iznad razine na kojoj su ih zatekli u trenutku kad ih je struja onog duha kojem su se predali dovela na tok nekog značajnog puta kojemu su trebali davati smjer.

Da su botaničari kojima je, kroz stoljeće i trideset godina nakon Šuleka, bila povjerena zadaća unapređenja te struke, u duhovne ambare svoga intelekta ugradili i Šulekovu znanstvenu baštinu, tada G. Kraljević ne bi bio danas trebao pitati što je *uborak*, *tribus* itd. Međutim, naši botaničari, umjesto da poput vodika izgaraju

na svojim katedrama za napredak struke i vlastitoga naroda, oni su tu, kao što bi i bilo gdje drugdje, dogorijevali svoju sudbinu i poput kisika samo podržavali vatru koju su drugi zapalili. No, i podržavanje te vatre bilo je slabo, jer umjesto plamena, oni su samo tinjali. Otuda toliki zaostaci, toliko zastoja, ali, na žalost, ne samo u botanici!

Ne bi, međutim, smjelo biti razloga za pitanje što je *vriština*, *batvo*, *usplodje*, *pustenast*, iako bi — sve više to uvidjam — bilo i potrebno i korisno da je i svaka od tih riječi u rječniku dobila objašnjenje. Izrazi *batvo*, *usplodje*, *pusten(ast)* udomaćeni su u hrvatskoj botaničkoj literaturi preko stotinu i dvadeset godina te su zastupani u školskim knjigama od osnovne škole do fakulteta, i nema djaka a pogotovo biologa koji ih ne bi razumio. Time, naravno, ne želim opravdati nedostatak objašnjenja u rječniku. Međutim, riječ *batvo*, doduše pod nazivom *betvo*, nalazimo zastupanu i u slovenskoj botaničkoj terminologiji. Što se tiče *vrištine*, taj je izraz već dugo zastupan, osim u hrvatskoj, jednako tako i u bosansko—hercegovačkoj i srpskoj botaničkoj literaturi (usp. npr. R. Lakušić: *Ekologija biljaka*, Sarajevo, 1980: 29/30; Č. Šilić: *Atlas drveća i grmlja*, Sarajevo, 1973: 75; *Flora Srbije*, III: 110) te ga, prema tome, svakako razumiju i korisnici rječnika iz ostalih krajeva Jugoslavije. No, time, jasno ne riješavam zadaću jednog botaničkog terminološkog rječnika da upravo on dađe objašnjenje pojedinih izraza. Te riječi, prema tome, nisam naveo zato da ih oživim, one su srećom žive.

Ni u traženju odgovarajućih izraza za latinske riječi *auritus* i *amorphus* nisam postupio brzopleto i nekritički. Izraz *auritus* sa značenjem *uškast* već je dugo zabilježen u florističkoj literaturi a i u usmenoj tradiciji. Međutim, ja sam taj izraz pretvorio u *uškov* jednostavno zato što pojedini listovi pri dnu plojke zaista imaju uške. Smatrao sam naime nužnim napraviti razliku u značenju između latinskih izraza *auritus* i *auriculiformis*: pojam *auritus* odnosi se na list koji ima uške, koji je, dakle, *uškov*, dok se pojam *auriculiformis* odnosi na oblik koji je sličan uški, dakle *uškast*. Mislim da je tu finesu koja postoji u latinskom trebalo izraziti i u hrvatskom jeziku. Nisam posve siguran, ali možda je jednostavno trebalo usvojiti Šulekov izraz *ušat*, ali nikako *uhat* odnosno *uhast*, kako, prema Akademijinu rječniku, predlaže G. Kraljević, jer taj izraz potječe od uha, a *uškast* od uške, što nije isto.

Što se pak riječi *amorphus* tiče, nisam posve siguran da je G. Kraljević u pravu. Vjerojatno je njegova riječ *bezobličan* značenjski ispravnija za latinski riječ *amorphus*, ali razmotrimo malo tu riječ: *amorphus* znači ono što je bez lika (odnosno oblika) a pridjev od *lik* je valjda *ličan*, jer se npr. kaže amorfna masa, bezlična masa. Uostalom, da sam pri izboru odgovarajuće riječi na hrvatskom za izraz *amorphus* mislio na oblik ili lik a ne na lice ili osobu, vidi se dobro iz skupa riječi koji su dane kao odgovarajuće značenje, od kojih svaka slijedeća pobliže objašnjava prethodnu: *amorphus*, prid. bezličan, bezlik, bez lika.

Izraz *bezustan*, uza svu jezičnu ispravnost, uz riječ *bespuć* za latiniziranu grčku riječ *astomus* ne bi valjao, jer je izraz *puć* u botanici toliko specifičan da bi ga pojam ustiju samo zamutio.

Značenje riječi *repandus* uvriježeno je kao *zavojit*, *vijugav*, *verugast*. Kad se npr. pogleda list ciklame na koji se, među ostalim, taj izraz odnosi, tada je potpuno jasno da, možda ispravnije značenje toga izraza — *uzvinut* ili *zavinut unatrag* — ne bi odgovarao stanju stvari.

Mislim da sam s ovime odgovorio i na prigovor za nedostatak objašnjenja uz riječ *tribus* — specifičan izraz iz sistematske botanike koji označava taksonomsku kategoriju između potporodice i roda. Šulekovu riječ *četa* kao zamjenu za *tribus* namjerno sam ispustio jer je odviše usko vezana uz vojne formacije. Ostavio sam prema tome riječ *tribus* u onom istom obliku u kojem se upotrebljava u velikom dijelu svijeta, premda možda ne bi bilo loše potražiti i neku domaću zamjenu, npr. izraz *koljeno* koji i Rusi upotrebljavaju kao vlastiti izraz za *tribus*.

Na kraju ovoga odgovora na kritičke primjedbe Gojka Kraljevića moram reći da lajtmotiv njegovih primjedaba — nedostatak objašnjenja u rječniku za pojedine stručne izraze — bez obzira na obrazloženja u ovom odgovoru zašto do toga nije došlo već u ovom I. izdanju, prihvaćam kao poticajan element za ažuran rad na izradbi terminološkog botaničkog rječnika čiji se nedostatak uvelike osjeća, uzimajući, naravno, pri tom u obzir i druge korisne i umjesne primjedbe iz spomenute kritike, koje doprinose poboljšanju djela.